

Jure Detela
ZBRANE PESMI

I. del

Uredil, opombe in spremno besedo napisal Miklavž Komelj

O knjigi

1. Načelne dileme

Posmrtno objavljanje literarnih zapuščin vzbuja načelne dileme, ob katerih so pogosto zavzeta skrajna stališča. »[N]espoštljive skrunitve grobov, ki jim pravimo biografije in postumne objave,« vzklíkne Vally v romanu Renée Vivien *Prikazala se mi je ženska*. »Vse je treba objaviti,« trdi Guillaume Apollinaire. Jean Genet pa poroča o tem, kako je v ateljeju Alberta Giacomettija najlepši kip odkril na tleh pod mizo, v prahu, kjer bi lahko nepreviden obiskovalec stopil nanj in ga uničil – Giacometti je ta kip komentiral: »Če je resnično močan, se bo pokazal, tudi če ga skrijem.«

Pri posmrtnem objavljanju del Jureta Detele so dileme stopnjevane do skrajnosti; sam je imel namreč zelo intenziven in strog odnos do lastnih objav, bil je izredno natančen pri selekciji besedil in pri njihovi redakciji. Najboljšo predstavo o tem, kaj je zanj pomenila objava neke pesmi, dobimo, če preberemo v zapuščini ohranjeni osnutek njegovega pisma uredniku zbirke *Znamenja* pri založbi Obzorja iz leta 1982:

Spoštovani tovariš urednik,

v knjigo Mah in srebro, ki bo izšla v ediciji Znamenja, bi rad vključil še tri lani napisane pesmi, za katere boste gotovo spoznali, da so odločilnega pomena za zgradbo knjige: za rokopis, kakršnega sem oddal jeseni 1981, sem imel občutek, da je torzo, ko pa sem napisal še omenjene tri pesmi, je knjiga dobila nepri-merno trdnejšo, koherentnejšo, bolj dinamično in bolj katarzično zgradbo. Dve od teh treh pesmi (Pesem za Jureta Detelo in Ionovo pesem) sem želel napisati od jeseni 1976, ko sem začel z delom na Mahu in srebru, usoda pa je hotela, da sem ju uspel napisati šele šest let kasneje; in ne pretiravam, če trdim, da je v teh dveh pesmih in v kontrastu med njima skoncentriran bistven element sporočila, h kateremu v najrazličnejših variantah teži celotna zbirka. Zato Vas prosim, da se zavzamete, da bojo te tri pesmi vključene v zbirko. Zagotovo bi bila knjiga brez teh pesmi mnogo slabša. Če bi knjiga izšla brez teh treh pesmi, bi bilo šest let mojega življenja, ki sem jih vložil predvsem v delo na Mahu in srebru, neprimerno neuspešnejša [sic] kot v primeru, da bo moja želja izpolnjena. Pripominjam še, da sem na Pesmi za Jureta Detelo in Ionovi pesmi delal štiri mesece, od februarja do junija 1982, in da ti dve pesmi smatram sploh za najboljši od vseh mojih [sic] pesmi.

Sledi s klicajem zapisana prošnja, naj se urednik zavzame, da pesmi »ne bojo nikoli tiskane v publikaciji, vezani v usnje ali vezani z lepilom, narejenim iz trupel ubitih živali«. (Na istem listu je osnutek pisma Marku Pogačniku – spet s prošnjo, naj tudi on poskrbi, da knjiga res ne bi bila zlepljena s takim lepilom.)

Detela je o tem, kaj bo z njegovimi pesmimi po njegovi smrti, intenzivno razmišljal, še preden je objavil prvo od

tistih pesmi, ki jih je pozneje uvrstil v svojo prvo knjigo *Zemljevidi*. Navajam njegovo oporoko, ki jo je verjetno napisal leta 1968 in ki se je v tipkopisu – na spodnjem delu je list strgan – ohranila v njegovi zapuščini:

Ker o svoji bodočnosti ne morem imeti nobenih zagotovil, čutim potrebo, da si že sedaj zagotovim svoj posmrtni položaj med ljudmi. Zato želim, da ljudje po moji smrti upoštevajo to sporočilo.

Rad bi, da bi Uroš Kalčič in Jaša Zlobec upoštevala mojo literarno zapuščino v prvi zbirki, ki jo bosta izdala, čeprav je moje delo po obsegu zelo skromno. Vendar pa naj se ne ozirata na tekste, ki so bili doslej objavljeni v Mladincu in Mladih potih, temveč naj upošteva le pesmi (in eventualno tudi prevode), ki so shranjeni v dvojnem polivinilastem ovoju (do danes so to pesmi: Bežno srečanje, Sneg, Mak, Sonce, prepevajo ..., in tisti trije prevodi Wordsworthovih pesmi, ki sem jih 9. II. 1968 bral na sestanku Mladinca). Tudi glede na besedilo naj se ravnata po teh zapisih, ne po objavah. Vse moje druge pesmi (shranjene so v ovoju iz časopisnega papirja, skupaj z različnimi zapiski) naj sežgeta, ne da bi ovoj odpirala. Zagotavljam jima, da s tem ne storita nobene škode; ti zapisi ne bi za nikogar imeli kake vrednosti, saj niti mene ne zanimajo.

Upam, da bojo v prvi zbirki objavljene pesmi vseh treh, tako tudi s svojimi pesmimi ne bi nikomur povzročal težav. Sicer pa jih prepuščam v presojo Jašu in Urošu, vendar pa bi si zelo želel, da bi vse našteje pesmi kjerkoli izšle skupaj, tudi če naša skupna zbirka ne [bi] nikoli nastala[.]

Detela je ves čas živel z intenzivno mislijo na smrt – v osnutkih »Pesmi za žrtvenega bika« iz leta 1981 piše o žiletki, ki jo je nosil v beležnici »pred štirimi leti«; morda je bila to prav

tista beležnica, v katero je kmalu po dokončanju *Zemljevidov* (najverjetneje še pred koncem leta 1976) zapisal poslovilno pismo, ki se začne takole:

Moja knjiga (Zemljevidi) je v rdeči mapi na kavču levo od kvadratne Sergejeve slike (Tračnice). Tiskajte jo v nespremenjeni obliki. Drugi teksti niso za objavo.

Sledi seznam šestih oziroma sedmih tekstov, ki naj bodo izvzeti iz uničenja, v pripisu pa naročilo, naj se vse druge tekste sežge.

Ko je postala Detelova zapuščina leta 2009 javno dostopna (hrani jo Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani s signaturo 14/2009), je postalo jasno, da je Detelov pesniški opus mnogo obsežnejši, kot smo dotlej domnevali, in da je Detela skrbno shranil tako rekoč vsak list, ki ga je popisal. V zvezi s svojimi objavljenimi pesmimi je govoril, da so »redkobesedne, asketske in revne« – zapuščina pa njegov način ustvarjanja kaže kot divjo erupcijo, v kateri je bilo pisanje zanj sledenje najelementarnejši notranji želji, ki jo je v nekem zapisu (verjetno iz časa ok. 1987) označil takole:

Želja po imenu in podobi. Globl(l)ja in močnejša kot želja po hrani, sexu ...

Mnoge pesmi in fragmenti na listih in v beležnicah se strukturno precej razlikujejo od Detelovih objavljenih pesmi. Kot lahko med drugim razberemo iz njegovega osnutka pisma, s katerim je leta 1990 pospremil cikel pesmi »Južni veter nad

koruznim poljem«, namenjen *Novi reviji*, je bilo pri objavljenih pesmih za Detelo pomembno, da je vsaka pesem svet zase, s svojim začetkom in koncem:

Draga Nena, dragi uredniki!*

Prosil bi Vas, da nad vsako pesmico stoji tole znamenje:

x x x x,

tiskano s ČIM VEČJIMI črkami, in da je med posameznimi pesmicami ČIM VEČJI razmak, tako da ne bo nobenega dvoma, kje se konča ena pesmica in začenja naslednja. Kajti še zmeraj stojim na klasičnem stališču, da mora biti vsaka pesem samostojen svet, samobiten, vsebovan v samem sebi (self-contained), itd. itd. Lepo pozdrav: ki ima svojo uverturo in finale – pa četudi je še tako kratka ...

V nasprotju s tem se ob preučevanju Detelove zapuščine za nekatere pesmi in fragmente (zlasti v beležnicah) včasih zazdi, kot da prehajajo druga v drugo in drug v drugega v nekakšni rizomski strukturi; zapuščina nam daje vpogled v generativno stanje Detelove poezije, v kateri je tudi tisto, kar je ostalo ne-realizirano, mogoče spremljati v stanju rasti; kot je na primer Detela zapisal v osnutkih za *Pesem za žrtvenega bika*:

Oddavna je nedokončana pesem

o mnogih načinih umiranja

rasla v meni:

* Mišljena je Nela Malečkar.

Ko sem se odločal – potem ko sem že objavil dva zvezka Detelovih krajših tekstov in fragmentov iz zapuščine (med njimi tudi nekaj pesmi) z naslovom *Orfični dokumenti* –, ali naj sprejemem nalogo urejanja Detelovih zbranih pesmi, ki poleg ponovne objave že objavljenih pesmi zahteva tudi objavo neobjavljene pesniške zapuščine, sem si moral odgovoriti tudi na vprašanje, ali z objavo verzov, ki jih Detela po svojih tako zelo strogih kriterijih ni namenil objavi, morda ne delujem v nasprotju s pesnikovo intenco. Kot wagnerjanec se seveda lahko tolažim, da je resnična zvestoba v nezvestobi in izdaji. A dokončno me je pomirila druga misel: v trenutku, ko je neka pesniška zapuščina javno dostopna, je vprašanje objave samo stvar časa; resnično vprašanje torej ni več to, ali naj bodo pesmi objavljene ali ne, ampak to, kako bodo objavljene, da ne bodo nastale napake in nesporazumi. Korektno izdajo Detelove zbrane poezije je namreč glede na stanje zapuščine, v kateri je polno verzij in osnutkov, mogoče pripraviti samo na podlagi zelo dobrega poznavanja pesnikovega dela. Tako sem – tudi glede na to, da Detelov opus preučujem že dvajset let – prišel do prepričanja, da je prav, da to nalogo sprejemem. Razmišljal pa sem tudi o tem, da ločnica med teksti, ki jih je avtor objavil v času svojega življenja, in tistimi, ki jih namenoma ni objavil, s posmrtno objavo nikakor ne izgine, ampak postane samo še jasnejša: * šele ob poznavanju tega, česar sam ni

* O pomenu, ki ga ima smrt za neki opus, prim. tudi Detelovo pesem, napisano ob smrti Herberta Marcuseja (str. 792).

objavil, lahko zares prepoznamo naravo njegovih kriterijev za objavlanje. Nikakor ni šlo samo za kriterije, vezane na kvaliteto, ampak še večkrat bolj za vprašanje dokončnosti in doseženosti tega, kar je Detela poskušal doseči; marsičesa namreč ni mogel objaviti, ker bi bila zanj objava ustavitev v nekem procesu približevanja, ki ga zdaj, ko vidimo, kako je nekatere zapise pustil v generativnem stanju, lahko percipiramo v njegovi neustavljivosti. Prišel sem do spoznanja, da je do te zapuščine najbolj pošteno, da sam ne delam nikakršne dodatne selekcije, ampak objavim vse in delanje izborov prepustim prihodnjim raziskovalkam in raziskovalcem. Ob preučevanju različnih izdaj literarnih zapuščin sem se prepričal, da po nekakšni čudni ironični zakonitosti iz nekompletnih izdaj praviloma izpadejo prav najintenzivnejši teksti, za katere se pozneje izkaže, da so ključni.

Vsekakor je bil Detela prepričan, da ni v njegovem pisanju ničesar, kar bi se dogajalo zgolj na ravni zasebnosti – to velja celo za njegova osebna pisma, saj je 21. januarja 1975 v enem od njih prijatelju Andreju Šeguli napisal:

[Č]e pišem, se mi zdi, da so v papirju, ki ga popisujem, nekako navzoči vsi ljudje sveta, ki me poslušajo, in se zato nikoli ne morem spraviti do tega, da bi pisal čisto enostavno tako, kot bi govoril človeku, ki je fizično navzoč.

Po večletnem preučevanju Detelove zapuščine mi je uspelo med seboj povezati fragmente in različne verzije pesmi ter vsaj okvirno datirati večino nedatiranih zapisov.

Ob tem pa se mi je vse jasneje kazalo, da se neobjavljene pesmi in fragmenti med sabo povezujejo v resnično *knjigo*, ki se v razmerju do knjig, ki jih je Detela sam uredil, ne vzpostavlja na način ostanka, ampak dialektične protiigre. Obenem jih med sabo povezuje posebna svoboda, ki jo daje izrekanje *post mortem*; v nekem smislu je izrekanje *post mortem* temeljni modus Detelove poezije že od prve pesmi *Zemljevidov* naprej, a v teh pesmih in fragmentih dobi novo dobesednost.

Včasih se je ob posameznih tekstih postavilo tudi vprašanje o avtorstvu. V Detelovi zapuščini so z njegovo roko poleg različnih prevodov zapisani tudi prepisi pesmi drugih pesnikov, na primer Vojka Gorjana in Primoža Piskernika. Pri večini takih zapisov mi je avtorstvo uspelo ugotoviti, dopuščam pa tudi možnost, da sem kje kaj prezrl. Nekatere pesmi z dvomljivim avtorstvom so navedene v opombah.

Skoraj vsi verzi, ki so v tej knjigi prvič objavljeni, so iz Detelove zapuščine v NUK-u; tej je pridružena mapa, ki jo je knjižnici leta 2011 podaril Marko Uršič (rokopisni oddelek, signatura 14/2011). Upošteval sem tudi nekaj zapisov, ki mi jih je skupaj z drugim gradivom izročila Marta Jablonsky Šegula in jih hranim v svojem arhivu.

Ta knjiga torej prinaša res celotno doslej znano Detelovo pesniško zapuščino – s tem pa še zdaleč ni izčrpana njegova celotna literarna zapuščina. Med deli, za katera mislim, da bi jih bilo najbolj nujno objaviti, je nedokončani roman, ki ga je Detela nameraval nasloviti *Plačilo za moje stoletje*.

2. Ureditev

Na začetku knjige so objavljene vse tri pesniške zbirke, ki jih je Detela dokončal v času svojega zemeljskega življenja. Sledijo revialno objavljene pesmi. Pri uvrstitvi pesmi v ta razdelek sem upošteval revije, namenjene širši javnosti (*Mlada pota, Problemi, Sodobnost, Nova revija*), ne pa tudi internega gimnazijskega glasila *Mladinec*. Sledijo pesmi iz zapuščine, ki doslej (razen nekaterih) še niso bile objavljene; med njimi so tudi številni fragmenti. Razdelil sem jih v tri razdelke. V prvem so zbrane Detelove prve pesmi – tiste, ki so skoraj gotovo nastale pred poletjem 1971 (pozneje je to leto označil kot obdobje, ko so nastali njegovi »prvi uspejšeji poskusi« v pesništvu in ko se je prebudil iz duševne otrplosti; prim. str. 1531). Na začetek sem postavil pesmi, ki so datirane, sledijo jim nedatirane. V drugem razdelku so zbrani verzi, ki so nastajali od poletja 1971 do pomladi 1991. (V zadnjih mesecih življenja Detela ni več pisal pesmi.) Glede na to, da je Detela svoje pesniške zbirke načelno urejal kronološko, sem to načelo, kolikor je bilo mogoče, poskušal upoštevati tudi pri objavi pesmi v tem razdelku. (Datiranje Detelovih pesmi in fragmentov je zelo

zahtevno; največkrat mi jih je uspelo bolj ali manj hipotetično datirati glede na to, da sem ugotovil, katere tekste je pisal hkrati. Vendar ima tudi tak postopek ugotavljanja svoje pasti, kajti Detela je včasih uporabil za zapise novih tekstov več kot deset let stare liste z drugimi teksti. Pod pesmimi in fragmenti sem v oglatih oklepajih napisal letnice samo tam, kjer so se mi zdele dovolj zanesljive. Vendar glede na naravo ohranjenega gradiva predvidevam, da bo katero od datacij mogoče pozneje še korigirati. Nekaterih pesmi in fragmentov pa mi ni uspelo datirati niti približno.) Pri objavi nisem delal hierarhične razlike med pesmimi in fragmenti, med dokončanimi in nedokončanimi pesmimi ter med zapisi na samostojnih listih in v beležnicah. (V knjigo sem izjemoma vključil tudi kakšen zapis, ki ga je Detela morda razumel kot aforizem in ne kot pesem oziroma pesniški fragment – tak je videti na primer zapis na str. 1117; vključil sem ga ne le zato, ker ga je Detela v beležnici oblikoval tako kot svoje pesmi, ampak tudi zato, ker prek izjave o Mantegni in Grünewaldu sporoča njegovo bistveno stališče tudi v odnosu do poezije.) Pri pesmih, ki so ohranjene v več verzijah, sem načelno za objavo izbral končno verzijo, kjer jo je bilo mogoče nedvoumno ugotoviti oziroma kjer jo je Detela kot tako sam avtoriziral – bodisi s tem, da jo je v rokopisu posebej označil, bodisi s tem, da jo je pretipkal izmed več rokopisnih verzij. Drugače pa sem raje skupaj objavil več verzij iste pesmi v zaporedju nastajanja. Pri nedokončanih pesmih je Detela pogosto pisal variante posameznih delov drugo pod drugo; tudi taki zapisi so v tej knjigi ohranjeni nespremenjeni. Pri številnih pesmih namreč

končne verzije sploh ni; Detela se je zelo intenzivno zavedal nedokončanosti in spremenljivosti dokončanega. O tem nam največ pove odlomek iz njegovega pisma Jožetu Rozmanu iz leta 1976 – ko so nastajale prve pesmi za *Mah in srebro*:

Pesmi spet pišem, in to v glavnem zvečer (v Evropi ali Petričku), ali pa v Šumiju v zgodnjih jutranjih urah, ko ni tam še nikogar. Doma me skoraj nikoli ni. Emocije in energije, ki jih opredeljujem, čutim v sebi tako jasno, da bolje kakor prej vem, kaj je pravilno in kaj ne. Vendar pa to nekako še ni dovolj, da bi svoje tekste lahko pojmoval kot končne produkte; niti ne vem, ali so dobri ali slabi. Prej je ta občutek jasnosti zadoščal, zdaj pa ne. Čeprav sem vesel, če mi nastane kaka zelo preprosta pesem. Toda le eno besedo postaviš drugače, pa se pokrajina čisto spremeni. A vendar se zgodi, da je enako resnična kot prej ...

Poseben razdelek sem naslovil »Poezija v nastajanju«. Vanj sem zaradi preglednosti uvrstil pesmi, pri katerih je objavljenih več kot pet verzij, predvsem pa osnutke daljših nedokončanih pesmi, pri katerih verzi včasih prehajajo v prozne komentarje in načrte.

Vendar pa je kot »poezijo v nastajanju« mogoče brati tudi številne fragmente, ki so objavljeni v drugem razdelku. Nekatere med njimi bi bilo na primer mogoče prepoznati kot približevanje nerealizirani »univerzalni žalostinki«, o kateri je Detela pisal Tomu Podgorniku v Nepal (skoraj gotovo leta 1980):

Tu imam še nekaj narediti na pesniškem nivoju. Toliko sem vezan na tradicijo mediteransko-evropske poezije, da bi rad v knjigo, ki jo pišem že štiri leta, vključil univerzalno žalostinko, preden jo končam (tradicija od mezopotamskega epa o Gilgameša do Emily Dickinson in še naprej). Tako bom skozi preteklost in proti prihodnosti gledal z jasnejšim pogledom. Osnovna misel je tale: ne žalost in ne trpljenje ne velja kot ugovor proti Življenju. Ko sem prvič začutil človeštvo kot celoto, je bilo občutje, skozi katerega [sic] sem se transcendiral, žalost – a tega ne čutim kot pesimizem, ker gre za to: da se v poeziji in v življenju potrdi Življenje in ga blagoslovi – kljub slabim pogojem blagosloviti Življenje in ga slaviti!

Na koncu sem zbral še verze iz Detelovih dramskih osnutkov in v dodatku »šund poezijo«; k pesmim, ki jim je Detela sam pripisal to oznako, sem dodal nekaj sorodnih priložnostnih pesmi.

Temu so na koncu knjige dodane še opombe.

3. Besedilo

Zaradi omejenega prostora ta knjiga ni mogla biti zasnovana kot tekstnokritična izdaja, vendar pa sem v predstavitvi besedil in njihovih različnih verzij poskušal postaviti vsaj na stavke zanj.

Poseben problem je bil način ponovne objave že objavljenih knjig. Detela je začel v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja sistematično popravljati svoje starejše pesmi,

zlasti iz knjige *Zemljevidi* – hotel je namreč, da bi vse njegove pesmi ustrezale načelom, ki si jih je postavil glede odsotnosti substitutivnih metafor v pesniški govorici. Prvi seznam nekaterih popravkov pesmi iz *Zemljevidov* najdemo na zadnji strani enega od listov rokopisa knjige *Pod strašnimi očmi pontonskih mostov*.^{*} Sledijo trije sistematično izdelani sezname, ki sem jih označil s črkami A, B in C:

A:

Seznam, napisan s svinčnikom v čistopisu z velikimi tiskanimi črkami, obsega dve strani in je signiran: »V Ljubljani, 21. rožnika 1987 / Jure Detela«. Vsebuje pesmi iz zbirk *Zemljevidi* ter *Mah in srebro*.

B:

Nedokončan seznam, ki obsega stran in pol in ga je Detela poslal Marku Uršiču in Metki Cotič s pripisom: »Pozdravljena, Marko & Metka! Pošiljam Vama nekaj korektur za moje stare pesmi.« Verjetno je nastal kmalu po prvem seznamu. Konča se pri 61. pesmi iz zbirke *Zemljevidi*. Seznama ni med gradivom, ki ga je Uršič podaril NUK-u; v svojem arhivu hranim fotokopijo, ki mi jo je pred leti naredil Uršič.

* Ob objavi besedil v tej knjigi teh prvih popravkov ne navajam posebej, ker so enaki kot poznejši. Edini, ki ga v poznejših seznamih ni mogoče najti, je verz »čez sveta usta«, s katerim je Detela verjetno hotel zamenjati 2. verz v 33. pesmi iz knjige *Mah in srebro*. Ker je Detela pozneje ta popravek opustil, ga pri redakciji besedila nisem upošteval. Na istem listu je v oklepaju zapisana tudi starejša verzija popravka 5. verza 46. pesmi iz knjige *Zemljevidi*, ki se glasi: »Pečati čez segmente leta« – a zraven je že zapisana tudi verzija, ki je ohranjena v poznejših seznamih popravkov.

C:

Tretji in najdaljši seznam, ki obsega tri strani in se nanaša samo na zbirko *Zemljevidi*, je iz časa, ko je Detela sestavljal »Izbor posebno lepih slovenskih pesmi«, ki je bil leta 1990 objavljen v 100. številki *Nove revije*. Na tem seznamu imajo nekateri popravki več verzij.

V izdaji Detelovih *Pesmi*, ki je leta 1992 izšla pri založbi Wieser, so, ne da bi bilo to kje posebej označeno, upoštevani popravki s seznama B. Žal je pri redakciji besedil nastalo tudi nekaj novih napak, tako da Wieserjeva izdaja ne more biti izhodišče za naslednje izdaje.

Po odkritju seznamov A in C je postalo razvidno, da bi bilo treba, če bi se hoteli ravnati po Detelovi intenci, pri redakciji besedil nujno upoštevati tudi popravke s teh dveh seznamov. (V Detelovi zapuščini je na primer ohranjen poznejši tipkopolis »Pesmi za jelene«, v katerem je upoštevan popravek v 3. verzu 3. kitice; Detela bere tako popravljeno pesem tudi na ohranjenem zvočnem posnetku). Problem pa nastane zaradi nedokončanosti seznama C, na katerem nekateri popravki sploh nimajo končne verzije. Iz tega je razvidno, da je bilo za Detelo malo pred smrtjo popravljane lastnih pesmi nedokončan in nedokončljiv proces.

Zato se mi je zdel za to knjigo najbolj korekten način predstavitve stopenj spreminjanja verzov, da so pri besedilih iz zbirk *Zemljevidi* ter *Mah in srebro* ohranjene verzije prvih knjižnih objav, v opombah pod besedili pa so navedeni vsi poznej-

ši popravki – črke pred navedenimi popravki se nanašajo na sezname A, B in C.

Ker je večina pesmi in fragmentov v knjigi prvič objavljena, nalaga njihova predstavitev uredniku posebno odgovornost. Pri pesmih in fragmentih iz zapuščine sem, kot sem že omenil, ponekod drugo pod drugo navedel več verzij, kjer pa je nedvoumno, da se je Detela sam odločil za eno od verzij, sem nekatere starejše navedel v opombah na koncu knjige. V opombah sem predstavil tudi pomembnejše stopnje v nastajanju že objavljenih pesmi. Zaradi prostorske omejitve večinoma nisem navedel vseh verzij, ampak predvsem tiste, ki se od končnih besedil vsebinsko najbolj razlikujejo, in sem samo opozoril še na obstoj drugih verzij. V opombah sem ponekod navedel tudi nekatere podatke, ki omogočajo boljše razumevanje okoliščin nastanka posameznih pesmi; ponekod sem opozoril tudi na intertekstualne povezave med temi pesmimi in drugimi Detelovi besedili, pa tudi besedili drugih avtorjev in avtoric.

Ker zapuščina v NUK-u v času nastajanja te knjige še ni dokončno urejena, ob sklicevanju na tam ohranjene vire nisem navajal številke map; prav tako niso oštevilčene posamezne Detelove beležnice. Vseeno pa sem si prizadeval navesti podatke, ki bodo poznejšim raziskovalkam in raziskovalcem olajšale delo s to zapuščino.

V Detelovih verzih je način rabe velikih začetnic in ločil zelo heterogen. V zgodnjem obdobju je Detela pisal pretežno pesmi brez ločil in velikih začetnic – včasih pa je tudi kombiniral verze brez ločil in verze z ločili – v *Zemljevidih* je primer take pesmi »Saranino posmrtno življenje«. Pozneje je pisal nekatere pesmi z ločili, nekatere brez njih. Pri tem se je vedno ravnal po logiki posamezne pesmi. Pri fragmentih je občasna nekonsistentost v interpunkciji povezana z generativnim statusom verzov.

V besedila nisem vnašal uredniških ali lektorskih posegov – z nekaj drobnimi izjemami, ki se večinoma vežejo na lapsuse in ortografske detajle, a še to samo tiste, ki ne spreminjajo ritma; Detela je na primer v svojih rokopisih in tipkopisih dosledno pisal »globji, globja, globje« namesto »globlji, globlja, globlje«. Glede na to, da je pri tiskani obliki svojih pesmi sprejel lektorske popravke zapisovanja, sem taka mesta popravil tudi v verzih, ki so v tej knjigi prvič objavljeni. Taki popravki so evidentirani v opombah, kjer sem opozoril tudi na nekaj očitnih odstopanj od slovnične norme, ki so v objavi namenoma ostala nepopravljena. Poskus »popravljanja« takih slovničnih odstopanj, kot je Detelovo pisanje množine besede »tjulenj« (»tjulenji«), bi na primer uničil ritem pesmi. Ohranil sem tudi njegovo pisanje »štiri« v pomenu »štirje«, »notri« v pomenu »noter« in »doli« v pomenu »dol«, zapis besede »šiljasto« itn. Nespremenjena so ostala tudi odstopanja od današnje pravopisne norme pri pisanju besed »uklenjen«, »vkrčen«, »vgrezati se«, »neprobojno« itn. ali sklanja-

nje priimka Blake (Blake, Blakea), pa tudi Detelovo pisanje »Upanišadi« namesto »Upanišade«. Prav tako načelno ni bila spreminjana interpunkcija (manjkajoče vejice iz prvih izdaj knjig tudi v Wieserjevi izdaji niso bile korigirane); izjeme so označene v opombah.

Detelovi rokopisi in tipkopisi so pogosto polni prečrtavanj. Ker ne gre za tekstnokritično izdajo, izčrtanih delov besedil v objavi načelno nisem navajal – vseeno pa sem naredil nekaj izjem, kjer so prečrtana mesta vsebinsko nepogrešljiva za branje nedokončanih pesmi (npr. str. 1028) ali kjer ga bistveno dopolnijo (npr. str. 329). Pri tem se nisem ravnal po vnaprej določenem kriteriju, ampak sem izhajal iz logike posameznih pesmi in fragmentov.

Manjkajoča mesta so označena s tropičjem v oglatih oklepajih: [...]

Neberljiva mesta so označena s praznimi oglatimi oklepaji: []

Vsi uredniško dodani znaki so v oglatih oklepajih. Besede, katerih branje ni zanesljivo, sem označil z zvezdico. Kjer ima pesem več verzij, so te označene z velikimi tiskanimi črkami. Deli fragmentarno ohranjenih besedil so označeni z arabskimi številkami. V razdelku »Poezija v nastajanju« sem uporabil tudi rimske številke, s katerimi sem med sabo ločil sklope objavljenega gradiva.

4. Zahvale

Zahvaljujem se založbi Beletrina, ki je dala pobudo za to izdajo, še posebno urednikoma Alešu Štegru in Špeli Pavlič, Jani Kuharič in Marku Hercogu za tehnično urejanje ter lektorici Mateji Komel Snoj.

Zahvaljujem se tudi Marijanu Rupertu in vsem zaposlenim na rokopisnem oddelku NUK-a, ki so mi omogočili delo z Detelovimi rokopisi, še zlasti Samu Kristanu in Matjažu Luliku.

Posebna zahvala gre Društvu slovenskih pisateljev za delovno štipendijo, ki mi je zelo olajšala delo.

Za sodelovanje in številne informacije se zahvaljujem pesnikovima bratoma Andreju Deteli in Martinu Deteli. Zahvaljujem se tudi vsem drugim, ki so mi v zadnjih dvajsetih letih tako ali drugače pomagali pri delu, povezanem z Detelo, in pri nastajanju te knjige: Jiřiju Bezlaju, Ivanu Črniču, Marku Dergancu, Igorju Divjaku, Mladenu Dolarju, Franju Frančiču, Tiborju Hrsu Pandurju, Gregorju Ilašu, Ani Ilić, Bojani Jovićević, Ignacu Kalinu, Marku Kapusu, Sergeju Kapusu, Petru Kisinu, Jelki Klemenčič, Andreju Kovačiču, Boštjanu Kovačiču, Metki Krašovec, Goranki Kreačič, Mici Matkovič, Nataliji Milovanović Lapajne, Borisu A. Novaku, Iztku Osojniku, Primožu Piskerniku, Tomu Podgorniku, Jožetu Rozmanu, Dani Terzić, Marku Uršiču, Andreju Šeguli, Mihi Vipotniku, Luju Vodopivcu, Jeffreyju Youngu, Zlatku Zajcu in Dušanu Zidarju.

Posebno dragoceni so mi bili številni pogovori, ki so se tako ali drugače nanašali na Detelo, s pokojnim Tomažem Šalamunom.

Zame je bila največja čast in čudovito doživetje, da sem se lahko srečal tudi s pesnikovo zdaj že pokojno materjo Martino Detela.

Prav posebej bi se rad z ljubeznijo zahvalil Barbari Zoran, ki mi je pri delu ves čas stala ob strani, obenem pa mi je od mojih prvih srečanj z Detelovo poezijo naprej s svojimi poglobljenimi in preciznimi branji in komentarji pomagala odpirati vpogled vanjo.

Ob koncu tega zapisa želim zapisati še nekaj besed v spomin in zahvalo Marti Jablonsky Šegula (10. 3. 1949 – 2. 2. 2008), ki se je v času, ko jo je Detela spoznal, imenovala Marta Ilić. Bila je Detelova velika prijateljica, sublimna spiritualna ljubezen; v osnutku nekega pisma ji je o nekem njenem pismu nekoč zapisal besede, ki niso nikoli prišle do nje zapisane v fizični obliki: »Relacija med mojimi pesmimi in mano je podobna kot relacija med tvojim pismom in mano.« Srečanje z Marto Jablonsky Šegula je bilo tudi zame eno najpomembnejših srečanj v življenju; v nekem smislu je imelo iniciacijski pomen. V varstvo mi je izročila več Detelovih rokopisov in tudi mnogo podatkov, ki so bili zame pomembni pri urejanju te knjige, dolgujem njej; a najbolj sem jih hvaležen za vse

neizrečeno. To izdajo Detelovih zbranih pesmi posvečam njej. Ko sem se tik pred njeno smrtjo z njo pogovarjal o načrtovani objavi Detelovih esejev o živalih in sem jo vprašal, ali naj zraven objavim tudi pismo, ki ji ga je Detela verjetno napisal leta 1990, mi je dejala, da bi želela, da bi bilo to pismo objavljeno v izdaji Detelovih pesmi (tedaj ne ona ne jaz nisva niti slutila, da se je pri Detelovi družini ohranilo toliko doslej neznanih pesmi in fragmentov). Zato naj Detelove besede iz tega pisma (v celoti objavljenega v knjigi *Orfični dokumenti*) postavim kot moto k tej knjigi:

Marta!

Kakšna nežnost!

Univerzalizem!

Da se bo vsaka žival

veselila vseh svojih imen:

*srbskih, slovenskih, angleških,
indijskih, nemških, italijanskih!*

*Da bojo naše besede takšne,
da jih bomo z njimi milovali!*

*Da bomo ljudje zmogli
prenesti znamenja v živalskih
glasovih, ki označujejo zavest
o naši prisotnosti v njihovem
svetu!*

V Ljubljani, aprila 2018

M. K.

Zemljevidi
(1978)

1. *Smrt*

Sin moj, kdo te je zaklal?

Trije noži.

Kje?

Iz reke, iz neba in iz sebe.

Sin moj, kaj si počel stojé?

Škripal z zobmi.

Kdaj?

Preden sem se odločil, da se nikdar več ne zbudim.

2.

s ptičjim nemirom pokrita ravnina
roka iz žice in noga kot vlak
železna razdalja med morjem in cestami
groza prihaja
groza odhaja

na eni strani proge je veliko križišče
na drugem koncu je morje
na sredi proge je dolg tunel
in spodaj globoka dolina

s pločevinastimi kriki vstajajo angeli iz pene
in capljajo po tiriš navzgor
ko pride vlak se zgnetejo v ptičjo dolino
groza je tu
groza je smeh

3. Saranino posmrtno življenje

Saran je prišla drevesa trgat
s čudežnim cvetom v ramenu
s plesnijo si je zapestji otrla
trenila z vežo in vstala

Saran zakolne drevesa zase;
iz mušnic, borovcev in hrastov
se iztegnejo roke – nevidne lovke
z drobnimi očesci pokrite

gozd ni več gozd, čeprav v njem nekaj sluti,
čeprav ga sooča s pogledom –
pri glavi bušne iz tal studenec
pri nogah v hipu ponikne

ali za Saran je strah nezaznaven,
jo drevesa zahtevajo v povračilo,
prste iz gobe, kožo iz blata,
jezik kot bananji olupek

4.

Te pojavnosti, zgrajene iz skal,
krvav ovratnik na koži.

5. Oklonij

I. KRI

Mrtev na smrt, živ kot sen
si srečen žilo odpira,
z razpolovljeno glavo, pred ogledalom odlomljeno
v luči, le v luči

Če je takšen, zakaj prihaja?
Jaz mislim vedno v dvoje;
oko kot madež v motnem steklu,
ličnica kot nitka v žarnici

Sam kot žalost, sam kot noč,
zvezda – bakla brez ognja,
okno brez zraka, sol brez obraza,
prt čez mrtvaško morje

Z iztekom krvi se rodi Oklonij.
Iz moje misli si zgnete svoje oko,
njegova neskončna blaznost
in moja neskončna slepota.

Zdaj si vsakdo žile zapira,
po ladjah ugašajo svetilke,
nihče si ne zamišlja premikanja meteorjev,
živim za tujo smrt.

II. MORJE

Nikoli ne sanjajo nosilci ognja,
ne ura, ki ji počí pero,
ne črni feniks onstran žerjavice,
ne luna ob sončnem mrku

Črna odsotnost na mrtvem obrazu,
kaplja raztopljenega svinca
utrne zrno smodnika v nerojenem očesu.
Tako postane Oklonij živ do konca.

Ne plača za črno vrsto trenutkov,
čeprav življenje misli.
Rečem Okloniju: »Saj je nebo tako moje kot tvoje.«
Odvrne: »MENE ne vzameš.«

V morju so kretnje nezaznavne,
meduza utripa kot sonce,
zidam skalo za svojo smrt,
da bi postal prozoren.

Kaplja krvi se razkolje na dvoje,
v kepi zgnetenega voska
vidim madež, ki ni sled ugaslega stenja,
Oklonij me gleda od blizu.

III. PRST

V mokrem deblu se je zasidrala noč,*
roka požene kot listje,
zmrznjena stopala spet oživijo,
čuteč, da je zemlja črna.

Dovolj, da podstavim iver pod
koleno, in noč posivi.
Reke odplavljajo Oklonijevo zenico,
dež čisti in razmehčava struge.

Odkar je voda mrtva, se na obrazu
zbirajo solna zrna.
Zemlja se krči, boječ se
za svojo črnino. Smrt raste s soljo.

Da bi si mislil kapljo krvi za robom nohta
in živec onkraj izprane prsti.
Počrnel bi kakor notranjost očesa,
noč bi bila neopazna.

Okloniju je vseeno, ali ovijalka ob deblu
ali komet na nebu. Še jaz ne čutim,
da se mi dlan nečesa dotika,
da sama nekaj zase jemlje.

* C: V mokrem deblu se je ustavila noč,

6.

Z listi sončnice si zakrije obraz
in se zagriže v črna semena.
Če kdo zakoplje roko v žareče oglje
si misli tuje življenje.

Že iskra, ki šine ponoči iz dimnika lokomotive,
je več kot lahko misel prenese.
Prsti počivajo na hladni glini,
ob morju zorijo banane.

Pečka se giblje v ustih kot v bubi metulj.
Dlani ne poznajo obraza.
Klitje, blazno kot klanec navzgor:
žalost razpokane zemlje.

Nad črnimi smrekami se zbirajo oblaki.
Noge čutijo zemljo kot ogenj.
Votlina, izgrebena med semeni sončnic,
postane živim ustom tuja in sama.